
ŠAVRINKA KOT OSEBA IN SIMBOL

Nataša Rogelja, Špela Ledinek

131

IZVLEČEK

V obdobju od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne se je na območju višjega dela koprskega zaledja razvila dejavnost preprodavanja z jajci. S tem so se ukvarjale predvsem ženske, ki so jim pravili Šavrinke. Po jajca so hodile v osrednjo Istro in jih prodajale v Trstu. Danes jajčaric ni več, kljub temu pa Šavrinka v nekem simbolnem smislu živi še naprej. Besedilo izhaja iz Šavrinke kot medija v prostorskem in časovnem smislu. Predstavljene so nekatere vloge in vsebine Šavrinke, ki je bila preko različnih faz pripeljana od realne zgodovinske osebe do simbola, mesta, ki ga danes zavzema tako v Istri kot zunaj nje.

ABSTRACT

In the period from the late 19th century until the Second World War the hilly area of Koper's hinterland saw the development of a special trade in eggs, carried out predominantly by women called Šavrinke (sing. Šavrinka; after the area's name Šavrinija.) They purchased eggs in central Istria to sell them in Trieste. Nowadays there are no more egg-women, but the Šavrinka lives on in a certain symbolic way. The article is based on the Šavrinka as a medium in the sense of place and time. Presented are some roles and contents of the Šavrinka who through different phases was transformed from a real historical person into a symbol, that is into the place she occupies in present-day Istria and beyond.

Poleg pregleda literature, tako strokovne kot beletristike, so bili podatki za to besedilo zbrani na terenu (v obdobju od 1994-1997) preko vodenih razgovorov z jajčaricami, njihovimi otroki in strankami v osrednji Istri. Manj informacij je vezanih na prodajo jajc v Trstu, ker nisva uspeli najti neposrednih kupcev. Poleg tega sva našli in prehodili eno od trgovskih poti jajčaric in poskušali na tak način podoživeti njihov vsakdan. Citati iz intervjujev so v besedilu napisani v kurzivi, v oklepaju je ime kraja, kjer sva informacijo dobili.

POVEZANOST TRSTA IN ISTRE

Vsakdanji delavnik v Istri je bil neločljivo povezan z njeno politično zgodovino, upravnimi enotami, spreminjajočimi se mejami in predpisi. Še posebej

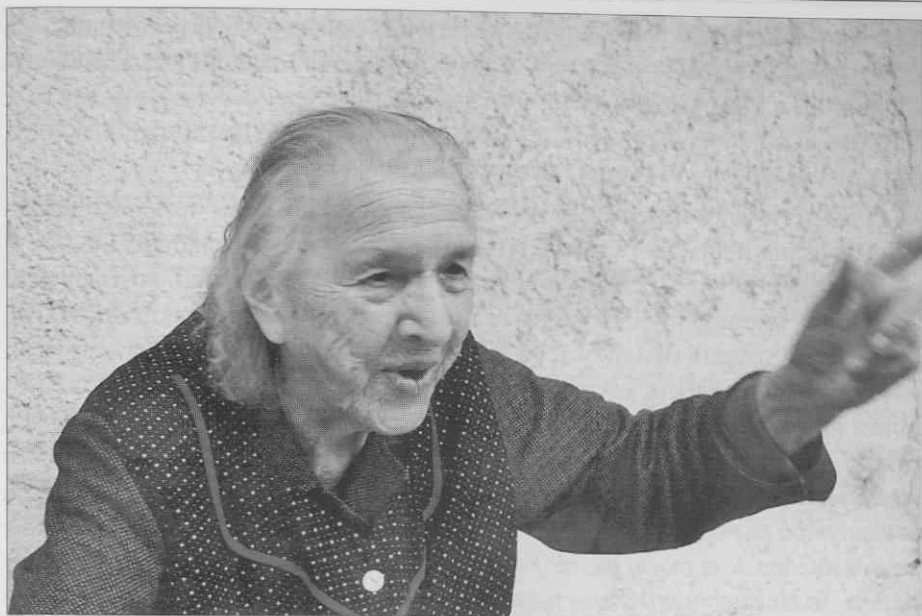
pomembna pri preživetju ljudi severnega dela Istre je bila vezanost na Trst, pa tudi druga obalna mesta.

Korenine povezanosti Istre in Trsta segajo globoko v zgodovino, v 14. stoletje, ko se Trst po večkratnem obleganju Benečanov preda Habsburžanom in tako postane avstrijsko pristanišče. Ker so Benečani še vedno strogo nadzorovali vso pomorsko trgovino, so začeli Avstrijci usmerjati trgovino v zaledje. Svobodno pristanišče je postal Trst šele leta 1719, v 19. stoletju pa se je mesto razvilo v najpomembnejše gospodarsko središče severne Istre (Darovec, 1992:61). Železniška proga Dunaj-Trst in z njo naraščajoči gospodarski razvoj je vplival na to, da je v drugi polovici 19. stoletja zaživela trgovina med Trstom in njegovim zaledjem: Istro, Furlanijo, Rezijo, Krasom, ... Najbolj izrazito se kaže ta navezanost prav v krajih v neposredni bližini mesta. "Okoli leta 1815 Trst že vidneje priteguje Milje in Koper z zaledjem, pa vendar je pomankanje prometnih poti še nekaj časa izoliralo Istro od Trsta. Okoli leta 1850 pa se je pričel živahnejši promet med obalnimi mesti, njihovim zaledjem, ter Trstom" (Titl, 1965:73). Bližina Trsta je vzpodbujala pridelavo in trgovanje s sadjem, vrtninami, vinom, senom, drvami, ribami, kakor tudi razvoj neagrarnih dejavnosti, kot je bila peka kruha, pranje perila, pospravljanje mestnim gospem, prekupčevanje z jajci, žganjem, ... Trst je bil gospodarsko, politično-upravno in kulturno središče severozahodnega dela Istre (Tome Marinac, 1994:9).

132

Jajčarstvo je bilo v tej centrogenezi le specifična krajevna in časovna enačica (pre)živetja. Večinoma so si vsi iz istrskega zaledja iskali možnosti zaslužka v mestih. Oprijeli so se vsake priložnosti, kajti doma je bilo malo možnosti za zaposlitev. Samski mladi ljudje so lahko odhajali v mesta in se tam stalno zaposlili, ljudje z družinami pa so se morali znajti drugače. Načinov je bilo nešteto. Moški so se poleg dela na polju oprijeli najrazličnejših poklicev; priložnostna dela, kot so bila batuda ali tolčenje kamna, prevoznništvo in (pre)prodaja lesa, oglja, sena, prodaja vina in drugih pridelkov; zaposlovali so se na kmetijah v tržaški in koprski okolici ali pa so hodili samo na *žornade* (enodnevno delo na njivi, v vinogradu). *Možje so hodili v Trst, Koper. Ker v Trstu so bli Slovenci. So šli kopat vrt. So šli v Trst kakšno dnevnico naredit (Dol pri Hrastovljah). Drugi so zidarili po Istri, nekateri pa so našli tudi bolj ali manj stalne zaposlitve v Kopru ali Trstu kot železničarji, delavci v ladjedelnici, železarni, cestarji. Prav tako so ženske hodile zdoma. V Trst so nosile prodajat kmetijske pridelke, vino, gobe, jajca, mleko. Ene pa so hodile z mlekom tudi iz Kubeda. Mleko lepo na osličke, so imele vrče. Po štiri, šest vrčev na oslička inu so tudi zvečer so pobrale mleko po vasi inu ob polnoči je blo treba it. Inu tabot ni blo hladilnikov. Vem da so hodile doli v potok s temi vrči in dajale mleko v potok v vrčih, da jim nebi šlo skupaj. In so brižne pršle v Trst, je bla skuta (Kubed). Krušarice so pekle kruh in ga zatem prodajale, perice so prale tržaškim gospem, druge so hodile pospravljat ali pa so se stalno zaposlile kot dekline na kmetijah v okolici mesta oziroma kot služkinje v Trstu (Ravnik, 1996:123-152).*

Politično-zgodovinsko obdobje, v katerem so jajčarice opravljale svojo

Jajčarica Karlina iz Kubeda pripoveduje: "In mati je obolela in je mogu it oče vprašat. K jz sm bla še šolska... sm hodila v šesti razred. Ne bom pozabla unga dneva, mati je rekla da nej grem za osličkom. Osel me bo že peljal. Ma ne bo hodu z mano po hišah!" (foto: Špela Ledinek) ♦ Egg-woman Karlina from Kubed told us: "When mother became ill, father had to take to the road and ask for eggs. I was in school then... in the sixth grade. I'll never forget the day mother told me to take the donkey and do the job. That the donkey would show me the way. But it wasn't the donkey who'd ask for eggs or was he?" (foto: Špela Ledinek) ♦ Karlina, marchande d'oeufs de Kubed, raconte: «Et ma mère est tombée malade et mon père devait aller demander. Car moi, j'étais écolière... en classe de 6ème¹. Je n'oublierai jamais ce jour là, ma mère m'a dit de suivre l'ânon. Que l'ânon me guiderait. Mais, il ne pouvait pas m'accompagner dans les maisons!" (Photo prise par Špela Ledinek)

¹ la sixième - elle avait à peu près 12 ans.

dejavnost, obsega čas od konca 19. stoletja do zaključka druge svetovne vojne.¹ Prav takrat so se meje spreminjale posebno hitro. Po padcu Benetk in kratkem obdobju Napoleona so oblast do prve svetovne vojne prevzeli Avstrijci. To je bilo relativno trdno in gospodarsko stabilno obdobje. Jajčarica in ljudska pisateljica Marija Franca je v *Šavirinskih zgodbah* to obdobje opisala tako: "Čeprav je bilo to skromno življenje so ljudje bili srečni in zadovoljni. Govorili so, da se pod cesarjem Francem Jožefom dobro živi, zato smo zanj tudi molili in mu navdušeno peli: Bog ohrani, Bog obvarji nam cesarja, Avstrijo, da nam modro gospodari s svete vere pomočjo! Branimo mu krono vedno zoper vse sovražnike! Habzburški bo tron vedno sreča trdna Avstrije." (Franca, 1990:24-25). S prvo svetovno vojno je življenje postalo težje. Možje so odšli na fronto, doma so ostale žene z otroki in starimi. Morale so preživljati celo družino. "Pred petinsedemdesetimi leti se je

¹ Najine informatorkе so delovale sicer pretežno v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno, toda s pomočjo njihovih pripovedi in literature sva skušali delno rekonstruirati tudi obdobje od konca 19. stoletja do prve svetovne vojne. Torej čas, ko so v Istri hodile njihove mame, tete, babice.

začela prva svetovna vojna. To nam je zagrenilo življenje, konec je bilo srečnega otroštva. Od naše hiše je šlo na vojsko hkrati sedem mož, med njimi štirje poročeni, in pustili so vsak svojo kopico šestih otrok. Tudi moj oče nas je pusti šest, najstarejšemu med nami je bilo komaj sedem let. Ostali smo sami: matere, mladoletniki, otroci in starčki." (Franca,1990:25-26)

Po prvi svetovni vojni je sledilo obdobje kraljevine Italije in zatem fašizma. "Ko je nastala Italija, malo zatem, so izdali celo vrsto novih zakonov. Obdavčili so vse, na veliko, kar čez noč in vse počez." (Franca,1995:63) Zaradi novih davkov so se ljudje še bolj oprijeli najrazličnejših sekundarnih gospodarskih dejavnosti, da so s tem zaslužili denar. Prav zaradi tega, ker so bili ljudje primorani plačati davke, je v omenjenem obdobju prekupčevanje z jajci še bolj zaživelo. Nova oblast je želela zaslužiti tudi na račun jajčaric. Uvedli so posebna dovoljenja za prodajo jajc, *patente* ali *ličence*. *Ja so nardili (patent), ma pole so razdrli. Je blo treba plačat petsto lir. Ma petsto lir je bla ena kvartina dol pri Kopri. Ste kupila hišo in ste kupila zemljo za petsto lir. In pole, ki so vidli, da ti ljudje bošči ne morejo, se je plačalo nekaj manj, ma se je moglo plačat. Patenti so rekli. Zmeraj dol, ki se je šlo v Istro, pr Karobjbi, so bli karabinjeri. So me ustavli in me so vprašali: Patenti? Sm pokazala. Ste mogla bit previdna pavsod kamr ste šla. Meni se zdi, da je stal (potem) patent enih sto lir. Je blo tudi dosti, ma je blo za celo leto. Mati je imela, smo imele obe enga, razumeste?* (Kubed) Italijanska oblast je trajala do leta 1943, po kapitulaciji pa so jo prevzeli Nemci.

Po drugi svetovni vojni pa je bilo ozemlje razdeljeno na cono A in cono B. Cona A, pod katero je spadal Trst, je bila pod zavezniškimi četami, cona B pa pod Jugoslavijo. Leta 1947 je bilo ustanovljeno Svobodno tržaško ozemlje (STO). Leta 1954 so cono B dokončno priključili Jugoslaviji, cono A pa Italiji. *Dol je bla cona A, tle je bla pa cona B. Ni blo sploh moč čez mejo hodit. Devet let nismo šli v Koper. In ko smo šli, smo kupli en žakel kruha. En žakel kruha sem nesla domov na glavi. Inu par butelk vina (Gračišče). Meja med Trstom in Istro po drugi svetovni vojni je uničila stoletne gospodarske vezi med zaledjem in obalo ter odrezala Istro od obalnih mest² (Ravnik,1996:160). S tem pa je bila onemogočena tudi preprodaja večjih količin jajc, tako je jajčarstvo po drugi svetovni vojni zamiralo. Tudi gospodarska politika Jugoslavije je bila nenaklonjena individualnemu prekupčevanju. *Sem pobirala jajca na Zrenji in pride miličnik k meni in jest nisem imela s sabo osebno. Pole po taprvi vojni je blo to al po drugi.(po drugi!) In sem morala it z njim u Portole. Sem rekla: "Pustite me, jaz imam doma otroke!" Ni blo kaj, sm mogla z njim u Portole. Je bilo za spat onde eno noč. In pole zjutraj so vprašali, če sem, povedala prov naslov. Pole so me pustili, so rekli, da grem lahko iskat jajca, samo da mi morajo napraviti potrdilo na našem odboru. "Ma kadar ste mi jih uzeli, jih lahko pojedste," sem rekla. Jaz jih nisem ukrala, jaz sem jih pošteno platila. Takrat sem hodila**

² Zaradi novo nastale situacije so se trgovske poti obrnile proti jugu. "Po drugi svetovni vojni, ko so bile vse meje zaprte, nismo mogli nikamor. Trgovine so bile prazne, morali smo se obrniti na jug. Po vse, kar smo potrebovali, smo morali na Reko ali v Pulo." (Franca,1995:71)

zastonj, se ni smelo pobirat takrat jajca. Je bila kriza (Koper). Kljub temu nove meje niso uspele popolnoma uničiti povezanosti tržaškega in istrskega življenja. Marsikatera Šavranka, ki se je po vojni ukvarjala z jajčarstvom, se je v očeh zakona spremenila v tihotapko: *Dvakrat so nas čakali v Pobegih, blizu Bertokov. Sem mela šestdeset jajc in sem jih skrila tu okoli (okoli pasu). V borši sem jih imela samo pet. Da kam gremo, so vprašali. Smo rekli, da si gremo iskat soli, takrat ni blo soli. Da kaj nesemo,... Jaz sem rekla, da imam pet jajc. "Ben, ajde ti, če imaš samo pet jajc!" In una, k je bla z mano, je rekla da ima deset. So rekli, da tega ne sme, da jih more dat pet. Na srečo je bil eden, ki jo je poznal in je reku: "Pustimo jo" (Koper). Jajčarstvo je tako počasi zamiralo, krepil pa se je kontraband (tihotapstvo).³...Zdej ta jajca je blo zmeraj manj zaslužka in potlej smo udarle, pa smo žganje prenašale,... in pole vse kokr vm pravim, v bisagah v Trst. Se je nekaj več zaslužl, samo če so vas ujeli, ste pršla ob vse (Kubed). Istra in Trst sta tako ostala in (ostajata) mejam navkljub povezana še naprej.*

JAJČARICE

Preprodaja jajc je bila ena izmed ženskih sekundarnih gospodarskih dejavnosti v notranjosti Slovenske Istre. S tem so se ukvarjale predvsem ženske⁴ iz JV zaledja današnjega Slovenskega primorja, ki so na začetku 20. stoletja hodile v osrednjo Istro kupovat jajca in jih potem z oslom ali v *plenierjih* (jerbasih) peš tovorile do Trsta ter tam prodajale.

Obstajalo je več različic jajčarstva. Nekatere ženske so priložnostno nosile jajca v Trst, za druge pa je ta dejavnost pomenila poglaviten vir zaslužka v določenem obdobju. Slednje so bile predvsem iz istrskega zaledja, iz krajev med Pregarsko planoto in Kraškim robom.⁵ Obstajale pa so tudi različice jajčarstva znotraj teh krajev, saj je večina žensk redno hodila po jajca le pred poroko, samo nekatere pa so si s tem služile kruh tudi kasneje.⁶ Te so hodile v Istro navadno z oslom. Tako so lahko v Trst prenesle večje količine jajc, v *plenier* je šlo samo 300

³ *Kontraband* je obstajal tudi že prej, vzporedno z jajčarstvom, saj je marsikatera žena poleg jajc preprodajala tudi nedovoljeno robo. *Ja, kontraband je bil trapa (žganje), kafé. Kasneje, v času spreminjajočih se predpisov in mej, pa se je tihotapstvo še okrepilo.*

⁴ S tem ni izključeno, da moški niso hodili po jajca ali vsaj ob izrednih razmerah pomagali ženam. Res pa je, da le v redkih primerih. *Da, da, anka muškarcí su bili Šavrini. Samo ne znam, kako se zvao. Je bio jedan mali Šavrin, je hodao isto za jaja. A on je dosta rakije kupovao. Ja mislim, da on je imao gde da proda. I kako niso imali slobodno, on je stavio lepo zdola flaše u košaricu, pa je stavio seno, pa je stavio jaja i tako složeno,... a on je reko, da ima samo jaja. (Kaldir)*

⁵ Najine informatorke, jajčarice v ožjem smislu, torej tiste, katerim je jajčarstvo v določenem obdobju pomenilo poglaviten vir zaslužka, so iz Kubeda, Gračišča in Dola pri Hrastovljah. Zvedeli pa sva, da so hodile še iz Hrastovelj, Truš, Irseka, Boršta in Nove vasi. Mojca Ravnik omenja še Lopar, Pomjan in Marezige (Ravnik, 1996:104), Borut Brumen pa Sveti Peter (Brumen, 1996:148). V pričujočem tekstu se naslanjava predvsem na informacije dobljene v Kubedu in Gračišču, ki ga imava, glede na gospodarsko pomembnost, ki jo je tu zavzemalo jajčarstvo, za center te dejavnosti.

⁶ *Pr vsaki hiši je kšna hodila, toda običajno so redno hodile po jajca le pred poroko. Malo se jih je ukvarjalo z jajčarstvom celo življenje, (do sedaj) sva spoznali le tri take informatorke.*

jajc, v *bisagah* (platnene vreče, ki so jih ovesile na oslička) pa so prenesle tudi do 1300 jajc. Temu primerno je bil zaslužek večji in je zadoščal za preživetje.

Obstaja več vzrokov, zakaj se je ta dejavnost razvila prav na območju višjega, JV dela koprskega zaledja, med Pregarsko planoto in Kraškim robom. Ker je zemlja dajala tu le revne tržne presežke, so se ljudje morali znajti drugače. Pogoji za pridelavo vrtnin so bili zaradi hladnejše klime slabi. Iz tega dela Istre so v Trst tvorili seno, drva in oglje ali pa so pekli kruh za potrebe Buzeta in Motovuna. Z uvedbo elektrike in povečanjem mestnih pekarn pa sta ti dve dejavnosti začeli upadati. Ljudje so si zato morali iskati zaslužek drugje: jajčarstvo je tako na tem območju prevzelo vlogo pogloblitve ženske sekundarne gospodarske dejavnosti. Za preprodajo jajc pa je bilo ključno tudi to, da je bilo omenjeno območje relativno blizu tako osrednjemu delu Istre, kot Trstu, poleg tega pa je preko Kubeda in Gračišča vodila frekventna tovarna pot (Titl, 1965:77). Ti kraji so bili namreč oddaljeni od pomorskih in železniških prometnih zvez, in tukajšnji prebivalci so bili zato primorani v prevoznitvo ali tovorjenje.

136

PLENJR NA GLAVO IN POT POD NOGE

“Ko smo končale šolo, šest razredov, nam je ostala samo ena možnost: plenjer na glavo in pot pod noge. Šle smo v vsakem vremenu.” (Franca, 1990:3) Dekleta so bila zaradi stiske primorana prinesiti kakšno liro k hiši, poleg tega pa je bil to edini način, da so zaslužile tudi kaj zase. V ta poklic so jih uvedle mame, *none* (babice), *tete*, *kunjade* (svakinje). Spoznale so jih s svojimi strankami, pokazale so jim pot, jih naučile *pošteno plačat in trdo glihat* ter jim dobesedno predale jajčarsko obrt. Večina deklet je hodila redno v Istro do poroke, oziroma so bile primorane nadaljevati ta poklic zaradi različnih izrednih razmer; vdovelosti ali izrednega pomanjkanja v času vojne.

Pot v osrednjo Istro je iz Gračišča in Kubeda vodila v dve glavni smeri; na buzetski in motovunski konec. Do Buzeta so hodile pod Lukini, mimo Sočerge, nad *valo* (dolino) reke Bračane, pod Črnico, čez Štrped, za Buzetom pa so se razkropile vsaka po svojih vaseh. Na motovunski konec so šle preko Pregarske planote, skozi Brezovico in Sveto Lucijo do Oprtalja, se zatem spustile na Livade, kjer so prečkale reko Mirno in se ločile. Na razpotjih so si pustile dogovorjene *sinjade* (znake), po katerih so vedele, v katero smer je šla katera in kdaj se je vrnila. *Eno drvo smo dali nekam, da smo šli u uno smer. Tako h kraji smo dali na eni kamen* (Gračišče).

Do vasi v osrednji Istri so potrebovale približno šest, sedem ur hoda, nakar so tu dva do tri dni (odvisno od letnega časa in smeri) pobirale jajca. Žene, ki so imele oslička, so šle najprej do svoje gospodinje, do hiše, kjer so pustile osla in zvečer tudi prespale. Naprej so šle s *plenierji* ali *fagoti* (culami). Vsaka je imela svoje vasi in hiše, kamor je redno zahajala in kjer so jo zmeraj čakala jajca. *Smo meli vsaki svoje ljudi. So bli sigurni, da pridemo. Tudi uro, kdaj. Smo zmeraj pršli ob*

Jajčarica Marija iz Gračišča kaže, kako so naredili culo. "Na pot smo šle z osli in bisagami. Osle in bisage smo potem pustili pri kakem kmetu in se s culami odpravile od hiše do hiše." (foto: Špela Ledinek, presneto iz videoposnetka) ♦ Egg-woman Marija from Gračišče shows how a bundle is made "We took to the road with our donkeys and sacks. These we left with some or other peasant and carried only the bundles when going from door to door." (photograph: Špela Ledinek, copied from a videotape) ♦ Maria, marchande d'oeufs de Gračišče, montre comment on faisait un baluchon: "Nous partions pour la route avec les ânes et les besaces. Nous laissons les ânes et les besaces chez un fermier et nous continuons d'une maison à l'autre avec seulement les baluchons." (photo issue de l'enregistrement vidéo réalisé par Špela Ledinek).

Vrh nad Buzetom; hiša, kjer so Šavrinke spale. (foto: Nataša Rogelja) ♦ Vrh near Buzet; the house in which the Šavrinke used to sleep (photograph: Nataša Rogelja) ♦ Cime au-dessus de Buzet; maison, où les "Šavrinke" passaient leurs nuits. (Photo prise par Nataša Rogelja).

isti uri v vas. Si šel kamor te je čakalo. Tudi če so dali kšni drugi, je zmeraj čakalo tudi mene. So dali lahko vsaki pol, ma je čakalo (Gračišče). Je čakalo mene vsaki teden. Enkrat so šle tukaj ene, pred polnočjo so šle, da ki bojo ble pred mano, mi bojo pobrale jajca. Ma niso pobrale. So čakale vse mene. Ja, pa ste mogla jemati tudi krjancu z ljudmi. Mi smo dale takšen košček žajfe (za pol prsta), k je koštav dvejset al petindvejset čentežimov in pole ženske ne bi ble dale drugim, ku ne je čakalo mene vse (Kubed). Jajčarice so bile v hrvaški Istri lepo sprejete, saj je ena revščina podpirala drugo. Dali so jim hrano in prenočišče, one pa so jim jajca plačale z denarjem ali pa so jim iz Trsta prinesle, kar so naročili: sukanec za se krpato, žajfo, katon (bombažno blago), štrene za plest (volna), petrolej, gumbe, igle, riž, sladkor... Ker je bila revščina v osrednji Istri še večja, so jim včasih pustile kakšno stvar tudi na kredenco (na up). Ko so zbrale vsa jajca, so jih pri gospodinjini zložile v bisage. Na osla so dale najprej mehko podlago, nato sedlo, nanj pa bisage: "Zvečer smo jajca preštrevale: z desnico po tri z levico po dve... V bisage smo naložile slamo, na dno smo naredile trdo podlago, nato pa zlagale: eno vrsto slame, eno vrsto jajc. Naokoli smo trdo potiskali slamo, da so bila jajca zavarovana pred udarci." (Franca, 1990:4)

V osrednji Istri se je jajčaric tudi oprijelo ime Šavrinke, saj so bile, kakor pravijo na Hrvaškem, iz Šavrinije. Smo jih zvali Šavrike, zato ker su jaja pobirale. I one su bile iz Šavrinije, pa zato su Šavrinke. Šavrinija je od Livada gore. One ljude tamo gore su jih nazivali Šavrinima. Portole, Sveta Lucija, Buzet, to nismo zvali Šavrinija, malo dalje (Kaldir). Za ljudi v osrednji Istri je torej Šavrinija obstajala, medtem ko se jajčarice niso samoopredeljevale za Šavrinke in so šele preko posredovanja Istranov prisvojile ta naziv. So nas oni krstili. Mi nismo niti znali, da

*smo će Šavrini (Gračišče). Uni so rekli Šavrinke, poli smo se pa kej šalili, pa smo si kr sami rekli (Škofije).*⁷ Ščasoma je naziv Šavrinka pridobival na poklicni dimenziji, saj je asociiral predvsem na žensko, ki pobira jajca, in ne toliko na prebivalko Šavrinije. To dokazuje dejstvo, da je bila predstava o Šavrinu prej vezana na moškega, ki se ukvarja s preprodajo jajc, in ne na etnični pojem. *Da, da, anka muškarci su bili Šavrini. Samo ne znam, kako se zvaao. Je bio jedan mali Šavrin, je hodao isto za jaja (Kaldir).* Dojemanje Šavrinov in predvsem Šavrink se zdi podobno predstavi o Ribničanu, ki je vezana na krošnjarja, pa čeprav je lokalno pogojena.

Po dveh ali treh dneh so se zbrale na dogovorjenem mestu in šle skupaj proti domu. Tiste, ki so hodile na Motovunščino, so se stekle na Livadah: *In po treh dneh smo se spet našli na onem mestu. Prbližno ob isti uri smo se stekli na Livade. In pot na Livade,... je enih osem ključev, tako cesta. Ponavadi nisimi šli vsi v ključe.* Kšni pametni so šli po vrsti, nobenga prometa ni blo in lahko so šle dve, tri z desetimi osli inu drugi smo šli poprek po grdem, po strmem, na bližnjico. Inu osli so šli vse po vrsti. In pol smo se stekle blizu Oprtlja skupaj (Gračišče). V Sveti Luciji, malo naprej od oprtaljskega klanca, so se ustavile, se odpočile in okrepcale. Na poti domov pa je vsaka sama pri sebi preštevala jajca in računala, koliko bo zaslužila. Doma so jih že nestrpnost čakali otroci, saj so vse priboljške, ki so jim Istrani dali za na pot (kos kruha, steklenico vina, kos pince), prihranile za domače. *Znam, da smo čakali, da bi kej prnesli. Kr v tej Istri, namesto dnarja, je prnesla domov fržou, panceto, karkoli. Tudi kos kruha je pršu prou. Namesto da bi pojedla sama, je prnesla domov (Škofije).*

Proti Trstu so se odpravile včasih še isto noč: *Smo šle od tam tako po mraku in smo šle takoj ponoči v Trst. Smo se tako malo ulegli in počivali in po dvanajsti uri smo ustali in obložili osla in smo šli. Na kraju vasi smo se počakali, smo šle skupaj v Trst. In prvi del poti je bil posvečen molitvi. Smo molili rožni venc. In pole smo šli, smo se pogovarjali, pa smo primli za štrik, pa smo spali za oslom, pa so bli eni kupi na cesti, ni blo asfaltiranege, vsako tolko smo se zaleteli u uni kup. Takrat smo se vsi zbudili in smo se krohotali (Gračišče).* Do Trsta so potrebovale pet ur: *Smo šli ob polnoči, pol ure po polnoči, za bit ob peti uri v Trstu. Kolikokrat sm gledala prov dol cerkev svetga Antona, ko smo pršli dol, pet ur. Če smo šli ob polnoči, smo ob petih zjutri že bli na trgu (Škofije).* Pred vstopom v mesto je bilo potrebno še skozi mestno carino,

⁷ Na tem mestu je potrebno omeniti še starejše literarne vire, ki govorijo o Šavrinah v etnično-geografskem smislu. Gričevje v notranjosti slovenskega dela Istre naj bi se po Meliku imenovalo Šavrinška brda. Toda že avtor sam dvomi o pravilnosti tega poimenovanja, saj se naziv med ljudmi ni nikdar zares uporabljal (Melik, 1960:145). Eden izmed najstarejših (nama dosegljivih) virov, kjer so Šavrini omenjeni v etničnem smislu, je delo Czoerniga. Avtor Šavrine označi kot Slovence, ki živijo med Trstom in Savudrijo in predstavljajo starejšo poselitev Istre (Czoernig, 1886). Šavrine omenja tudi Rutar v opisu Trsta in njegove okolice, kot slovensko govoreče prebivalce okoli Kopra in Pomjana, hkrati pa je izpostavljen tudi opis Šavrinke, ženske iz koprškega zaledja, ki v mestu prodaja kmetijske pridelke (Rutar, 1896:65). Verjetno je poimenovanje Šavrinke vezano na nek starejši etnični naziv, ni pa jasno, ali je morda vseboval tudi prizvok negativnega. Na negativni pomen naziva Šavrin naju je opozoril J. Titl. Kasneje sva postali na to pozorni pri analizi izjav jajčaric, pri katerih je v ozadju moč slutiti tudi neko negativno konotacijo: *Šavrinke so nm pravli,... Tm uni Istrijani. (smeh) Šavrinke. Nč, kaj smo teli, nč. Molčat. (Dol pri Hrastovljah) So nam rekli Šavrinke, ma tudi po imenih. Kadar so klicali otroci mater, pač naj pride domov, je pršla Šavrinika, so me vprašali: "Kaj čmo rečt, je pršla Šavrinika?" So se bali, da bi se užalla. (Gračišče)*

Na Piazza Garibaldi v Trstu so Šavrinke prodajale jajca. "So tiste, ki niso imele kam nest jajca... so tu prodajale. Je bil določen takšen prostor, so rekli na Piazzeti. In ondi so razkrkali in ondi so prodajale." (Kubed) (foto : Nataša Rogelja) ♦ The Šavrinke sold the eggs on Piazza Garibaldi in Trieste. "Those who had no regular customers to take their eggs to, sold them here. There was a special spot called the Piazzeta. There they unpacked and sold their eggs." (Kubed) (photograph: Nataša Rogelja) ♦ Les "Šavrinke" vendaient des oeufs à la Piazza Garibaldi à Trieste. "Celles qui ne savaient pas où apporter leurs oeufs les vendaient ici. On avait fixé cet emplacement, qu'on appelait la 'Piazzeta'. Et c'est là qu'elles déchargeaient et vendaient leurs oeufs." (Kubed) (Photo prise par Nataša Rogelja).

kjer so pregledovali, kaj vse je šlo na mestne tržnice. Onda je bla financa, se je reklo, ondi so bli karabinjerji, milicija bi rekli, ondi je blo, kjer so vas pregledali. Enbot, kr ste pasala, je blo dobro. Ste mogla prnest pole anka vola (Kubed). In pod ono hišo so nas pretipali, vse kaj jemamo in smo mogli povedat in smo šli naprej. Ma niso bli strogi. Njim se je šlo za kšne večje stvari, za jajca v bisagah so znali (Gračičšče).

Na trgu so morale biti zgodaj, da so lahko čimprej prodale jajca. Ene so imele stalne odjemalce (pekarne, mlekarne, trgovine), kjer so lahko prodale večjo količino jajc naenkrat. Nekatere so jajca prodale tudi mlekaricam, te pa so jih z mlekom vred raznosile po hišah. Tiste, ki niso bile tako iznajdljive, so morale jajca prodajati na drobno. Takih prodajnih mest je bilo več: Piazza Garibaldi (tm pr Mater božji), pred pokrito tržnico ali dol ob morju, ondi pri fabriki od kafe (Kubed).⁸ Osla so pustile v hlevu, na Via Tesa, kjer so tudi ostali tovorniki - tisti s senom, drvmi, mlekom - puščali živali. Se je šlo v štalo z osličkom. Zdej ondi smo razkrgale inu smo imele svoje znanke za nest. Smo nesli naprimer; Frančesko se je klical, on je jemal pekarno, je prodajal kruh. Je rabu po stopetdeset jajc. Pole laterija, Ana je imela laterijo, je rabla petsto jajc. Potem eden Alberto je bil, k je jemal trgovino. Tudi on je rabu. In tako smo mogle tekat ena pred tadrugo, da nebi kšna druga nesla. Smo imeli vsak svoje znanke tudi tm, kam nest jajčka. Me smo mogle zjutro, k smo pršle sm, namesto da bi človek kej odpočil, smo mogle tekat ku na lašti, da ne bi nesla kšna druga pred vami (Kubed). Lastniku štale je bilo treba plačat, je blo treba zmiraj nekaj dat. Dobri odnosi s štararco so bili v interesu obeh: iznajdljiva jajčarica ji je pustila razbita jajca in tista, ki jih ni uspela prodati, štararca pa ji je v zameno posredovala

⁸ Mojca Ravnik navaja kot prodajno mesto še trg Ponte Rosso (Ravnik,1996:140).

marsikatero koristno informacijo: trgovce, ki jim je lahko prodala jajca na debelo, priskrbela pa jim je tudi delo v mestu za njene sorodnike in prijatelje.

Ko so prodale vsa jajca, so nakupile vse, kar so jim naročili v Istri in kar so potrebovale doma. Preden so se odpravile proti domu, so se najedle v *betoli* (gostilni). Dve izmed takih *betol* sta bili na Via Sorgente, blizu pokrite tržnice.⁹ *Je bla tam hrana domača, tako bolj cenejša. Smo si vzeli krožnik mineštre ali tripe inu smo vzeli ocvrte ribe za domov* (Gračišče). Na pol poti do doma pa so se nekatere ustavile in odpočile še v Mačkovljah in Žavljah.

Doma so jih že nestrpno pričakovali. Vedno so prinesle, kar je bilo nujno potrebno pri hiši (petrolej, olje, sol,...), včasih so domov prinesle tudi kakšen priboljšek (tobak, *kartafino* (papirčki za tobak), bonbone za otroke,...). Mlajše, neporočene jajčarice pa so kupile kakšno malenkost tudi zase.

“Čez dva dni se je popotovanje spet začelo. Ko se je svitalo, smo bile že daleč v hrvaški Istri...” (Franca, 1990:7).

ŠAVRINKA KOT SIMBOL

Jajčarice danes ni več, kljub temu pa ta v nekem simbolnem smislu, v obliki Šavrinke, živi še naprej. Kot oseba iz nekdanjega istrskega vsakdana je bila jajčarica s strani sodobnih literarnih, umetnostnih, glasbenih (kasneje tudi folklornih) impulzov osvetljena in predstavljena kot pogumna ženska, prekupčevalka z jajci med Istro in Trstom, ki s svojim delom skrbi za preživetje družine. Pri tem pa se je dejanska zgodovinska oseba čedalje bolj mitologizirala, jajčarica pa je postajala zgolj Šavrinka - v smislu identifikacijskega (kot doživljanje lastne preteklosti) in prezentacijskega simbola (kot predstavitev sebe, torej območja med Rižano in Dragonjo, s svojo dejansko in ponotranjeno zgodovino navzven). Zaradi svoje priljubljenosti med ljudmi utira pot tudi vse pogosteje uporabljenemu (morda nekdanjemu?) etničnemu in geografskemu imenu Šavrini oziroma Šavrinija. Zakaj je vlogo posrednice med preteklostjo in sedanjostjo odigrala prav Šavrinka?

Življenje jajčaric je bilo podlaga, na kateri so v sodobnosti izklesali podobo poguma, vzdržljivosti, delavnosti, žrtvujoče se matere,... V drugi polovici tega stoletja, potem ko jajčarstvo že usahne, so bile Šavrinke velikokrat predstavljene tako v poeziji in prozi kot v upodabljalni umetnosti. Ena prvih omemb Šavrink v leposlovju so *Šavrinske pesmi* (1962) kubejskega župnika Alojza Kocjančiča. Leta 1986 pa Marijan Tomšič izda roman *Šavrinke*, kjer natančno predstavi način življenja jajčaric. Prav to delo je bilo najbolj odmevno v smislu promocije Šavrinke. Tomšič je uredil tudi *Šavrinske zgodbe* Marije Franca. Naštete knjige je slikovno opremil Jože Pohlen in tako vizualiziral Šavrinko. Tako pri Tomšiču, Kocjančiču, kot Pohlenju je kakor rdeča nit opazna njihova naklonjenost Šavrinki, njenim

⁹ Zanimivo je, da ti dve gostilni še danes obratujeta, vzdušje tu pa je precej drugačno kot v drugih tržaških kavarnah in restavracijah.

Jajčarica Justina iz Dola pri Hrastovljah (foto: Špela Ledinek) ♦ Egg-woman Justina from Dol near Hrastovlje (photograph: Špela Ledinek) ♦ Justina, marchande d'oeufs de Dol chez Hrastovlje. (Photo prise par Špela Ledinek).

lastnostim in delu. V njihovih delih postaja Šavrinka simbol istrske žene. Zanimivo je, zakaj je bila v sedanosti izpostavljena prav jajčarica in ne mlekarica, krušarica ali pa drugi tovarniki iz Istre, ki so prav tako ustrezali podobi poguma, delavnosti,... Morda je bilo ključno prav poimenovanje jajčarice kot Šavrinke. To poimenovanje pa je prišlo od zunaj, s strani prebivalcev osrednje Istre, kajti samoopredeljevanje za Šavrine, vsaj v določenem obdobju, ni obstajalo. Ker so imele redne stike s hrvaškimi Istrani predvsem jajčarice, so bile v nekem trenutku (mogoče edine) ključne nosilke tega imena. S tem je bilo v Šavrinki zaobseženo dvoje: vsebina (pravšnje lastnosti temelječe v dejanski zgodovinski osebi) in forma (ime, ki je koreninilo v nekem nekdanjem, nejasnem poimenovanju etnosa in območja). To sovpadanje je bila močna osnova, na podlagi katere se je preko umetnostnih spodbud lahko izkristaliziral utemeljen in učinkovit simbol.

V Šavrinki so današnji slovenski Istrani našli v realni zgodovini osnovan ideal preteklosti. Odmevnost pa je povezana tudi z okoliščinami, v katerih se je porajal. V času novonastalih meja, v katerem je onemogočeno skupno poimenovanje pod imenom Istra, je nastala potreba po samoidentificiranju slovenskih Istranov nasproti Hrvatom in Italijanom, obenem pa tudi nasproti ostalim slovenskim pokrajinam. Tako razločevanje na eni in drugi strani omogoča prav identificiranje s Šavrini.¹⁰ V tem času iskanja lastnih korenin je s strani

¹⁰ O formaciji šavrinske identitete glej Brumen (1996).

literatov in umetnikov predstavljena Šavrinka postala primerna zgodovinska vez, ki je spomnila na (morda nekdanje)¹¹ poimenovanje s Šavrini. Ker pa je bilo v preteklosti to opredeljevanje le v zavesti drugih, torej "Nešavrinov", in je imelo morda celo negativen, slabšalen prizvok, ni bilo primerno za samoopredelitev. Potrebna je bila prav Šavrinka-jajčarica, da je "šavrinstvo" postalo sprejemljivo kot možnost (samo)identificiranja.

VIRI IN LITERATURA

- BRUMEN, Borut 1996: The State Wants It So, and the Folk Cannot Do Anything against the State Anyway. V: Narodna umjetnost 33/2: 139-155, Zagreb.
- CZOERNIG, Karl 1885: Die Ethnologischen Vorhältnisse Österreichischen Küstenlandes nach dem Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dec. 1880. Trst.
- DAROVEC, Darko 1992: Pregled zgodovine Istre. Koper.
- FRANCA, Marija 1990: Šavrinske zgodbe. Koper.
- FRANCA, Marija 1992: Šavrinske zgodbe, II. del. Koper.
- FRANCA, Marija 1995: Šavrinske zgodbe, III. del. Koper.
- KOCIJANČIČ, Alojz 1962: Šavrinske pesmi. Koper.
- MELIK, Anton 1960: Slovensko Primorje. Opis slovenskih pokrajin 4. Ljubljana.
- RAVNIK, Mojca 1996: Bratje, sestre, strniči, zermani. Družina in sorodstvo v vaseh v Slovenski Istri. Koper.
- RUTAR, Simon 1896: Trst in mejna grofija Istra. Ljubljana.
- TITL, Julij 1965: Socialno-geografski problemi na koprskem podeželju. Koper.
- TOME MARINAC, Bogdana 1994: Občina Izola. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Izola.
- TOMŠIČ, Marjan 1991: Šavrinke. Ljubljana.
- GIORDANO, Christian 1994: The gulf between state and society in Mediterranean cultures. V: Zbornik Mediterranean Societies: tradition and change, str. 237-255.
- JAKOMIN, Dušan 1989: Škedenjska krušarica. Trst
- TARAMELLI, Torguato 1876: Del Teritorio di Capodistria. Udine.
- VERGINELLA, Marta 1990: Družina v Dolini pri Trstu v 19. st. Ljubljana.
- BARTH, Frederik 1970: Ethnic Groups and Boundaries. Oslo.
- BRAUDEL, Fernand 1989: Igre menjav 1: Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem 15. - 18. st. Ljubljana.
- MALRIJE, Filip 1982: Identitet. V: Časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku. Beograd.
- TITL, Julij 1988: Vodni mlini in mlinarstvo v Slovenski Istri. Koper.

¹¹ Nekdanje zato, ker obstajajo zgodovinski viri iz prejšnjega stoletja, ki govorijo o Šavrinih. Glej opombo št. 7.

BESEDA O AVTORICAH

Nataša Rogelja, absolventka etnologije in kulturne antropologije ter sociologije kulture na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Članek je nastal na podlagi dveh seminarskih nalog: Različne identitete Šavrinke in fotostripa Potepanje po poteh jajčarice Marije.

Špela Ledinek, absolventka etnologije in kulturne antropologije ter umetnostne zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Članek je nastal na podlagi dveh seminarskih nalog: Različne identitete Šavrinke in fotostripa Potepanje po poteh jajčarice Marije.

144

ABOUT THE AUTHORS

Nataša Rogelja, graduate student of ethnology, cultural anthropology and the sociology of culture at the Faculty of Arts in Ljubljana. The article is based on two seminar papers: The different identities of the Šavrinke and the photo-strip On the trail of egg-woman Marija.

Špela Ledinek, graduate student of ethnology, cultural anthropology and history of art at the Faculty of Arts in Ljubljana. The article is based on two seminar papers The different identities of the Šavrinke and the photo-strip On the trail of egg-woman Marija.

SUMMARY

THE ŠAVRINKA AS A PERSON AND AS A SYMBOL

In the period from the late 19th century until the Second World War the inland area of Slovene Istria saw the development of a special trade in eggs. The egg trade was one of the numerous activities connected with Trieste, the economic, political, administrative and cultural centre of the north-western part of Istria. The economic boom of the Austro-Hungarian port stimulated agriculture and secondary activities in the town's hinterland.

The egg trade developed especially in the hilly region of Koper's hinterland because the soil was too poor there to provide market surpluses. Electrification and the increasing number of bakers in the town reduced the demand for straw and bread baked in these villages, while the trade in eggs developed and was additionally stimulated by the special taxes the Italian authorities introduced after the First World War.

Egg-selling was above all the domain of women who travelled to central Istria to buy eggs and then to Trieste to sell them. In the present Croatian part of Istria these women were called *Šavrinke* because they were - as the Istrians phrase it - "from such places". This ethnic and geographical identification acquired a professional dimension in the course of time and *Šavrinke* was the term used for a woman who bought and sold eggs (also in Slovene Istria)

Nowadays there are no more *egg-women*, but the *Šavrinke* lives on in a certain symbolic way. As a character from everyday life in the past of Istria the egg-woman has been presented and highlighted to the modern world in literature, art and folklore. An actual historical person became increasingly a myth and the egg-woman turned to be merely "*Šavrinke*", in the sense of an identification and presentation symbol of Istria.

RESUME

LA «ŠAVRINKA» EN TANT QUE PERSONNAGE ET SYMBOLE

Au cours de la période qui va de la fin du 19e siècle à la seconde guerre mondiale, un important trafic d'oeufs s'est développé dans la région intérieure de l'Istrie slovène. Le commerce d'oeufs était une de nombreuses activités directement liées à la capitale économique, politique, administrative et culturelle de la partie nord-ouest de l'Istrie: Trieste. En effet, l'ascension économique de ce port austro-hongrois encourageait la production agricole aussi que d'autres différentes activités secondaires dans les alentours de la ville.

145

Ce trafic d'oeufs s'est surtout développé dans les hauteurs de Koper (Capodistria), zone où la terre, très pauvre, donnait à peine quelques excédents à vendre sur le marché. En effet, suite à l'électrification et à l'augmentation du nombre des boulangeries dans la ville, la vente de foin et la production du pain tendaient à diminuer. En contrepartie, la vente d'oeufs devenait de plus en plus importante. L'essor de cette activité était également encouragée par les taxes, introduites par les autorités italiennes après la première guerre mondiale.

C'étaient surtout les femmes qui s'occupaient du commerce des oeufs. Elles achetaient des oeufs à l'intérieur de l'Istrie et les revendaient ensuite à Trieste. Dans la partie de l'Istrie aujourd'hui Croatie les marchandes d'oeufs étaient appelées «Šavrinke» en référence, ainsi qu'on le disait en Istrie intérieure, à leur région d'origine: la Šavrinija. Cette dénomination ethno-géographique désigna peu à peu un métier: «Šavrinka» devint le synonyme de marchande d'oeufs (y compris dans la partie slovène de l'Istrie).

Aujourd'hui, le métier de marchande d'oeufs n'existe plus. Néanmoins, il continue à vivre avec le sens symbolique de la «Šavrinka». En tant que personnage de la vie quotidienne de l'Istrie d'autrefois, la marchande d'oeufs a été présentée au monde d'aujourd'hui et mise en lumière sous les impulsions littéraires, artistiques et folkloriques contemporaines. Le personnage historique appartenant de plus en plus à la mythologie, la marchande d'oeufs est presque exclusivement devenue une «Šavrinka» - dans le sens d'un symbole identifiant et représentant l'Istrie.